

بررسی جایگاه پدافند غیرعامل در بازدارندگی از چالش‌های قومی ناشی از توسعه نامتوازن

سارا اکبری^۱، وحید بهرامی^۲، ابوالقاسم شهریاری^۳

چکیده

امنیت و همبستگی ملی بزرگ‌ترین دغدغه هر نظام سیاسی است که لزوم تامین آن از سوی حکومت، یک اصل اساسی می‌باشد. ایران دارای موقعیت خاص جغرافیایی ایران و ساختار فضایی می‌باشد که به لحاظ توسعه‌ای، به دو بخش مرکزی متراکم و پیرامونی گسسته تقسیم شده است. این نواحی پیرامونی، عموماً قوم‌نشین هستند و در طول تاریخ در تعیین چگونگی انسجام ملی و هم‌گرایی کشور تأثیر بسزایی داشته‌اند. همین امر سبب گردیده تا نقش پدافند غیرعامل که کارکرد آن پیش‌بینی و پیش‌گیری از تهدیدات احتمالی است، در کاهش اثرات عوامل موثر بر واگرایی اقوام، مورد توجه قرار گیرد و به‌عنوان ابزاری کارآمد در جهت تامین امنیت، معرفی گردد. به نظر می‌آید یکی از مواردی که می‌تواند مانع از واگرایی اقوام گردد، جلب نظر آنها نسبت به مدیریت سیاسی کشور می‌باشد که یک جلوه از آن، توسعه‌متوازن مناطق قوم‌نشین از طریق اختصاص منابع و اتخاذ سیاست‌های عادلانه در توزیع ارزش‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. در این گفتار که به روش فراتحلیل انجام گرفته است، برای بررسی وضعیت توسعه‌ای در استان‌های قوم‌نشین، از شاخص توسعه انسانی که نمایانگر کیفیت زندگی مردم یک جامعه می‌باشد، استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که چهار استان مرزی و قوم‌نشین سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی، کردستان و خراسان شمالی، محروم‌ترین استان‌های ایران در شاخص توسعه انسانی هستند و شکافی شدید از نظر رفاه اجتماعی نسبت به سایر مناطق دارند. در نتیجه با تلاش در جهت بهبود زندگی مردمان این استان‌ها از طریق توسعه متوازن منطقه‌ای، می‌توان در جهت دست‌یابی به اهداف پدافند غیرعامل که همانا افزایش همبستگی و امنیت ملی است، گام برداشت. کلیدواژه‌ها: پدافند غیرعامل، اقوام، توسعه انسانی، واگرایی، توسعه نامتوازن.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد / ab.shahriari@stu.um.ac.ir

۱. مقدمه

ایران کشوری با بافتار چند فرهنگی است که تنوع قومی و زبانی یکی از ویژگی‌های شاخص آن است. تنوع قومی در ساختار جمعیتی ایران به گونه‌ای است که می‌توان آن را در زمره کشورهای پلی‌ژنیک^۱ قرار داد؛ با این تفاوت که برخلاف دیگر کشورهای پلی‌ژنیک که در آنها همبودی قومی محصول مهاجرت اقوام مختلف به آنهاست، در ایران اقوام مختلف همگی بومی این سرزمین‌اند و در کل از یک بستر فرهنگی-تاریخی منسجم و استوار بر مؤلفه‌های انسانی-اجتماعی برخوردارند. در واقع دلیل پایداری جامعه ایران در طول تاریخ، وجود ویژگی‌هایی چون همزیستی مسالمت‌آمیز و سازگاری قومی، مذهبی، نژادی و زبانی در بستر تاریخی جامعه ایران بوده است. اما بایست توجه داشت در مقاطعی از تاریخ کشور نیز این همزیستی‌ها به چالش کشیده شده و مناسبات دولت و اقوام تبدیل به منازعه و کشمکش گردیده است (داودی، ۱۳۸۶: ۶). به بیان دیگر، اقوام تبدیل به مسأله سیاسی گردیده و مشکلات امنیتی را برای جامعه ملی ایجاد نموده‌اند. موضوعی که با نگاه به تاریخ یکصد ساله معاصر می‌توان شواهد متعددی برای آن یافت. بنابراین پلی‌ژنیک بودن جامعه‌ای همچون ایران، گرچه همواره یک تهدید محسوب نمی‌گردد، اما اگر برداشتی مناسب از سوی مدیریت سیاسی^۲ جامعه درباره آن صورت نپذیرد، تبدیل به چالشی مهم می‌گردد. این مدیریت سیاسی یک جامعه است که با استفاده مناسب از تنوع قومی و تکثر فرهنگی، می‌تواند فرصت‌های فراوانی را فرا روی خود قرار دهد.

مهمترین ابزاری که دولت می‌تواند از آن سود جسته و همگرایی اقوام با دولت مرکزی را افزایش دهد، توسعه متوازن منطقه‌ای^۳ است. توسعه‌ای که هدفش برقراری عدالت اجتماعی و توزیع ثروت و رفاه اجتماعی در میان مناطق مختلف یک کشور است (زیاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۸۳). به بیان دیگر، با توزیع مناسب رفاه اجتماعی می‌توان گام موثری در جهت یکسان‌سازی مناطق مختلف کشور برداشت. رفاه اجتماعی که جلوه‌ها و شاخص‌های گوناگونی دارد. یکی از این شاخص‌ها، شاخص توسعه انسانی^۴ است که جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی یک جامعه را در کنار هم بررسی نموده و معتقد است که رفاه اجتماعی هنگامی محقق خواهد شد که ابعاد مختلف توسعه، در کنار یکدیگر و به موازت هم بهبود یابند.

از سوی دیگر یکی از موضوعات مهم و مسئله‌ساز در منطقه خاورمیانه عدم انطباق مرزهای سیاسی با مرزهای قومی و فرهنگی است. مرزهای سیاسی کشور ایران نیز به گونه‌ای است که اقوام ترک، کرد، عرب، بلوچ و ترکمن در دو سوی آن واقع شده‌اند. امتداد گسترش مرزهای قومی فراتر از مرزهای سیاسی همواره

1- Poly genic

2- political Management

3- Balanced regional development

4- Human Development Index

زمینه‌هایی را برای تأثیر و تأثر متقابل این اقوام از تحولات فرامرزی فراهم ساخته و در مواردی قدرت‌های بزرگ و فرامنطقه‌ای بدین وسیله امنیت کشورها را نیز به مخاطره انداخته‌اند. این امر لزوم توجه ویژه به اقوام را در مساله یکپارچگی ملی مشخص می‌سازد که در این میان «پدافند غیرعامل»^۱ می‌تواند از طریق شناسایی مسائل و مشکلات احتمالی و اقدام در جهت پیشگیری از تبدیل شدن آنها به چالش، نقش مهمی ایفا کند. یکی از کارکردهای مهم پدافند غیرعامل، تلاش در راستای توسعه همه جانبه و همچنین تامین امنیت در کلیه ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مدیریتی است، اقوام را به سمت همگرایی^۲ ملی سوق دهد.

۲- بیان مساله

یکی از مهمترین مباحثی که امروزه بویژه در میان کشورهای متشکل از اقوام مطرح می‌باشد، تقویت تمایلات قومی و به تبع آن احتمال واگرایی^۳ آنها است. زیرا در صورتی که اقوام یک جامعه به سمت واگرایی پیش بروند، توان دفاعی آن جامعه در مواجهه با مسائل داخلی و خارجی رو به زوال خواهد رفت و زمینه برای تاراج منافع آن کشور توسط سایر کشورها مهیا خواهد گشت. بنابراین برای جلوگیری از روی دادن این واگرایی بایست دست به اقداماتی زد که در این میان پدافند غیرعامل به عنوان یک شیوه اصلی که ماموریتش در داخل کشور آماده‌سازی، پیشگیری، پیش‌بینی، محافظت و حمایت از مردم در برابر بلایای طبیعی و انسان ساخت می‌باشد، مطرح می‌گردد. به بیان دیگر، می‌توان با استفاده از پدافند غیرعامل به قومیت‌ها نگاهی ویژه داشت و علاوه بر جلوگیری از واگرایی آنها، زمینه مناسب برای حمایت هر چه بیشتر آنها از مدیریت سیاسی کشور را فراهم ساخت و تمایلات همگرایانه را در میان آنها تقویت نمود. بنابراین پدافند غیرعامل در گام اول باید از «قاعده پیشگیری» پیروی نماید. با این اعتبار، روش‌های فرهنگی چون اعتمادسازی، حُسن همجواری و... و روش‌های اجتماعی چون تقویت پیوندهای فرهنگی، پیوندهای مذهبی و... بایست در پدافند غیرعامل، مورد توجه قرار گیرد (شیخزاده، ۱۳۹۱: ۱).

مساله اصلی در این گفتار این می‌باشد که می‌توان با همگرا نمودن قومیت‌ها از طریق محرومیت‌زدایی و ارتقاء کیفیت زندگی، به ایجاد سرمایه اجتماعی در میان آنان دست یازید و از این طریق در راستای تحقق اهداف پدافند غیرعامل اقدامات موثری به انجام رسانید. به بیان دیگر، می‌توان از همگرایی اقوام به مثابه پدافند غیرعامل سود جست. در واقع، تمهیدات و اقداماتی که در رابطه با پدافند غیرعامل در کشوری که دارای اقوام گوناگون می‌باشد، تمهیدات و اقداماتی است در پاسخ به آثار و پیامدهای منفی ناشی از این ویژگی است که میزان آسیب‌پذیری شان را در برابر تهدیدات خارجی بالا می‌برد (شیخزاده، ۱۳۹۱: ۳). توزیع

1- passive Defense
2- Convergence
3- Divergence

منابع و سرمایه‌های ملی در کل فضای سرزمینی کشور از طریق اعمال سیاست تمرکززدایی، آمایش سرزمینی و پراکندگی زیرساخت‌های کلیدی و مراکز حیاتی بطور عادلانه در همه مناطق کشور از جمله مواردی است که می‌تواند در پدافند غیرعامل مورد توجه قرار گیرد که از نتایج آن می‌توان به حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور اشاره نمود (کامران، ۱۳۹۲: ۷).

بر این اساس در این گفتار به دنبال بررسی وضعیت استان‌هایی خواهیم بود که ضمن قرار گرفتن در مناطق پیرامونی کشور ایران، متشکل از اقوام نیز هستند. برای بررسی وضعیت این استان‌ها از شاخص توسعه انسانی که یکی از شاخص‌هایی است که کیفیت زندگی مردمان یک ناحیه جغرافیایی را مطمح نظر خود قرار می‌دهد، سود خواهیم جست تا با استفاده از این شاخص، توزیع منابع از سوی مدیریت سیاسی کشور برای ارتقاء کیفیت زندگی مردمان این نواحی و به تبع آن جلب همگرایی اقوام جامعه ملی نسبت به مدیریت سیاسی را مورد کنکاش قرار دهیم.

۳- تعریف مفاهیم

۳-۱- پدافند غیرعامل

واژه پدافند از دو قسمت تشکیل شده است:

- ۱- پد: یاد یا پد در زبان فارسی پیشوندی است که به معنی ضد و متضاد و دنبال به کار می‌رود.
- ۲- آفند: دارای مفهوم جنگ و جدال و پیکار است (دهخدا، ۱۳۵۱: ۴۷). در نتیجه پدافند به معنی ضد جنگ می‌باشد.

اما اصطلاحاً پدافند عبارتست از: هرگونه عملی که با استفاده از وسایل و امکانات موجود به منظور جلوگیری و مقاومت در مقابل پیشروی دشمن و انهدام نیروهای دشمن انجام می‌شود (کامران، ۱۳۹۰: ۱۱۳). در تعریف دیگر، پدافند را به معنی حفظ جان مردم، تضمین امنیت افراد، صیانت از تمامیت ارضی و حاکمیت ملی در همه مواقع و در برابر هرگونه شرایط، موقعیت و هرگونه تجاوز عنوان می‌دارند (احمرلوئی، ۱۳۸۹: ۳۲).

پدافند به لحاظ عملکرد به دو دسته تقسیم می‌گردد:

- ۱- عامل: که در هنگام بحران‌هایی چون جنگ و شورش‌های خیابانی و... بکار می‌رود. در این نوع پدافند در مقابل دشمن از تجهیزات جنگی و تکنیک‌های رزمی سود جسته می‌شود (نیازی‌تبار، ۱۳۸۷: ۱۵).
- ۲- غیرعامل: در این نوع پدافند تأکید بر مدیریت بحران است و هر نوع اقدام غیرمسلحانه‌ای که برای کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی و تجهیزات ساختمانی و شریانی در مقابل بحران‌هایی با منشأ طبیعی (زلزله، سیل و...) یا انسانی (جنگ، شورش و...) بکار می‌رود، را شامل می‌گردد. این نوع پدافند بر دفاع پیشگیرانه در برابر حملات دشمن انسانی تأکید دارد (کامران، ۱۳۹۰: ۱۲۱). موحدی‌نیا، ۱۳۸۵: ۵.

نویخت، ۱۳۹۰: ۳۵. اصغریان، ۱۳۸۳: ۹).

به طور مثال، در پدافند عامل هدف مبارزه با نیروهای مسلح خارجی می‌باشد اما در پدافند غیرعامل هدف جلوگیری از فعالیت گروه‌های جدایی‌طلب داخلی است (Moller, 2007: 7). در بند یک سیاست‌های کلی نظام در مورد پدافند غیرعامل چنین ذکر شده است: «پدافند غیرعامل عبارتست از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه‌ای که موجب کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان‌ها و تاسیسات، تجهیزات و شریان‌های کشور در برابر عملیات خصمانه و مخرب دشمن و یا کاهش مخاطره‌های ناشی از سوانح غیر طبیعی می‌گردد» (مدیری، ۱۳۹۲: ۳۸. موحدی‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۳).

در کتاب «فرهنگ واژه‌های نظامی» پدافند غیرعامل این گونه تعریف شده است: «استفاده از پوشش، اختفا، استتار، پراکندگی، فریب و واپایش (کنترل) حرکات در روشنایی» (رستمی، ۱۳۸۷: ۲۰۷). در حقیقت طرح‌های پدافند غیرعامل به نوعی مقابله با بحران قبل از رسیدن زمان آن می‌باشد (کامران، ۱۳۹۲: ۱۶) و مجموعه اقداماتی است که با انجام آنها و بدون استفاده از سلاح و درگیری با دشمن می‌توان پایداری را افزایش و ضایعات و خسارات را تا حد زیادی کاهش و در مواردی حتی به صفر رساند (نیازی‌تبار، ۱۳۸۷: ۱۵). اهمیت حیاتی پدافند غیرعامل در مواردی همچون نمونه‌های زیر است:

- ۱- دفاع غیرعامل موجب حفظ روحیه، وحدت ملی و حفظ سرمایه‌های ملی کشور می‌شود.
- ۲- دفاع غیرعامل موجب حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور می‌شود (نباتی، ۱۳۸۶: ۲۱-۱۶).

همچنین می‌توان از پدافند غیرعامل در مسائل فرهنگی - سیاسی همچون مسائل مرتبط با اقوام استفاده نمود و با تلاش در جهت افزایش همگرایی و ایجاد سرمایه اجتماعی در میان آنها و بسترسازی نگرش مثبت به مدیریت سیاسی کشور از طریق ایجاد رفاه و افزایش کیفیت زندگی به اهداف پدافند غیرعامل که همانا کاهش آسیب و صدمه می‌باشد، دست یافت.

۲-۳- تنوع قومی و پویایی هویت‌ها

اصطلاح قوم به گروهی اشاره دارد که با ویژگی‌های بنیادی از قبیل زبان، آداب و رسوم و میراث تاریخی، از سایر گروه‌های اجتماعی که دارای پیوستگی و همبستگی نژادی هستند، متمایزند. «ویکتور کوزلف»^۱ معتقد است که: «قوم یا همبودی قومی، یک سازمان اجتماعی شکل یافته است که در پهنه سرزمین معینی قرار دارد و مردمی را که در طول تاریخ با هم پیوندهای اقتصادی، فرهنگی، خویشاوندی و... برقرار کرده‌اند، تحت

پوشش قرار می‌دهد». الکساندر^۱ نیز قوم را اینگونه تعریف می‌کند: «ویژگی‌های اولیه واقعی یا تصویری که باعث پیوند یافتن گروهی از افراد به دلیل وجود نژاد، مذهب و ریشه ملی^۲ مشترک، به اضافه زبان و یا خصوصیات فرهنگی مشترک دیگر می‌گردد که ناشی از سرزمین آبا اجدادی مشترک می‌باشد» (دژم-خوی، ۱۳۸۰: ۳). میلتون اسمن^۳ معتقد است که قوم هم دارای مؤلفه های ذهنی^۴ و هم عینی^۵ است که عبارتند از: علاقه و آگاهی ذهنی از هویت، تعلق، منافع مشترک و علائق مشترک و اشتراکات عینی فرهنگی در زبان، پیشینه تاریخی، دین و سرزمین مشترک (Esman, 2004: 2). به عقیده گرینورد^۶ «قوم بخشی از فرهنگ گروهی افراد می‌باشد که بیانگر منشا و ویژگی‌های آن گروه است. بنابراین باعث تفکیک آن گروه از سایر گروه‌های موجود در واحدهای سیاسی بزرگ می‌شود». برخی نیز شاخص‌های خودآگاهی قومی، زبان مادری، سرزمین نیاکانی، ویژگی‌های روانی-فرهنگی و شیوه زیستن را مولفه‌های یک قوم می‌دانند (رمضان‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۱).

در علوم اجتماعی معاصر عموماً یک گروه قومی به صورت مجموعه‌ای از تنوع‌ها و ویژگی‌های برآمده از دین، فرقه، کاست، منطقه، زبان، تبار، نژاد، فرهنگ و... تعریف می‌شود که گاه یک قوم به تنهایی فقط یکی از این عناصر را در بر گرفته و با آن منطبق است و گاهی نیز شامل ترکیبی از آنهاست (Dommen, 2003: 205). از نظر بالمر^۷ گروه قومی جمعی است در درون جامعه بزرگتر که دارای تبار مشترک، خاطراتی از گذشته و عناصر نمادین فرهنگی است که بر اساس آن هویت گروه تعریف می‌شود. این عناصر نمادین از نظر بالمر خویشاوندی، مذهب، زبان، قلمرو مشترک، ملیت و ظاهر فیزیکی است. همچنین اعضای یک گروه قومی از تعلقشان به گروه آگاهی دارند (Burgess, 2005: 158).

از نظر آنتونی گیدنز^۸ مفهوم قوم به رفتارها و چشم‌اندازهای فرهنگی اشاره دارد که سبب تمایز یک اجتماع از دیگران می‌شود. مهمترین خصوصیات قومی که آنها را از دیگران جدا می‌کند؛ زبان، تاریخ، تبار، مذهب، سبک لباس پوشیدن و نوع زینت کردن است. همه این تفاوت‌ها فرهنگی و آموختنی هستند (گیدنز، ۱۳۷۷: ۲۶۰). تنوع قومی نیز ناظر بر وضعیتی است که گروه‌های قومی مختلف هر کدام با هویت خاص که ریشه در تجربیات، منافع، خودآگاهی‌ها و تبار مشترک‌شان دارد، در درون یک اجتماع بزرگتر قرار گیرند. بر این مبنا، تنوع قومی ناظر بر اجتماعی است مرکب از اقوام مختلف با هویت‌های مختلف

1 - Alexander

2- National Origin

3- Milton Esman

4- Subjective

5- Objective

6 -Greenwood

7 -Ballmer

8 -Antony Giddens

(صالحی‌امیری، ۱۳۸۵: ۳۹).

۳-۳- شاخص توسعه انسانی

امروزه توسعه همپای زندگی بهتر تلقی می‌شود و جوامع نسبت به گذشته بیشتر در پی دستیابی بدن با پیگیری برنامه‌های میان مدت و دراز مدت هستند. اندازه‌گیری بهره‌مندی انسان‌ها از زندگی امریست در نهایت پیچیدگی که پرداختن به آن پیشینه‌ای چندین ده ساله دارد. یکی از شاخص‌های نشان دهنده میزان بهره‌مندی انسان‌ها که نشانگر کیفیت مناسب زندگی و رفاه اجتماعی می‌باشد، شاخص توسعه انسانی است که از سال ۱۹۹۰ تا کنون توسط برنامه توسعه سازمان ملل^۱ برای کشورهای مختلف جهان محاسبه می‌شود (فرجادی، ۱۳۸۶: ۳۰). در کنار این شاخص، شاخص‌های متعدد دیگری را نیز می‌توان بر شمرده که عمدتاً تک بُعدی می‌باشند و به همین دلیل نیز یا بطور کلی به کنار نهاده شده‌اند و یا کاربردهای اندک و نه چندان مهمی یافته‌اند. اما شاخص توسعه انسانی یک شاخص ترکیبی است که از ترکیب سه نماگر ۱- عمر طولانی و سالم: امید به زندگی در بدو تولد ۲- شاخص آموزش و پرورش: میانگین سال‌های تحصیل برای بزرگسالان و سال‌های مورد انتظار تحصیل در بدو ورود به مدرسه ۳- استاندارد زندگی مناسب و معقول: ناخالص درآمد ملی، تشکیل شده است و به دلیل همین چشم انداز چند بُعدی است که مورد توجه قرار گرفته است، به گونه‌ای که عملکرد دولت‌های جهان را از طریق تغییرات سالانه این شاخص مورد کنکاش قرار می‌دهند. در اولین گزارش جهانی، توسعه انسانی به عنوان «فرآیند بسط انتخاب انسانی تعریف شده است» (کریم‌کشته و زمانیان، ۱۳۸۳: ۳۵). این شاخص ضمن اینکه معیاری برای اندازه‌گیری رفاه شهروندان به دست می‌دهد، اثرسیاست‌های اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان را نیز اندازه‌گیری می‌نماید (دهمرد، ۱۳۸۶: ۱۷۱). از نظر آمارتیا سن^۲، اجرای سیاست توسعه انسانی دارای اثر مستقیم و غیر مستقیم است. اثر مستقیم آن، از طریق افزایش سواد و بهداشت و امید به زندگی بر کیفیت زندگی مردم است، حتی اگر به توسعه اقتصادی و گسترش صنعت در کشور منجر نشود. اثر غیر مستقیم آن به شکلی غیر از طریق افزایش امکانات آموزشی و بهداشتی، توسعه اقتصادی و رشد صنعتی را تسهیل می‌کند، کارایی را بهبود می‌بخشد که در نهایت تمامی این عوامل به نوبه خود در ارتقای کیفیت زندگی موثر می‌باشند (طهماسبی، ۱۳۹۱: ۱۹). اندازه هر یک از این سه شاخص بین صفر و یک قرار دارد و بنابراین اندازه شاخص توسعه انسانی نیز در هر جامعه عددی است بین (۰) و (۱). هرچه اندازه عددی این شاخص به یک نزدیک‌تر باشد از توسعه یافتگی بیشتر حکایت دارد و بالعکس (UNDP, 2010: 2). همچنین می‌توان از این شاخص برای سنجش میزان توسعه استان‌های داخل یک کشور نیز استفاده کرد.

1- United Nations Development Programme

2 - Amartya sen

۴- پیشینه پژوهش

هادی ویسی (۱۳۹۲) در پژوهش «توسعه نامتوازن ناحیه ای و چالش‌های امنیتی بلوچستان ایران با تاکید بر پدافند غیرعامل به عنوان کلید حل مساله» ضمن اشاره به سطح توسعه یافتگی پایین این استان در میان سایر مناطق کشور بر جایگاه پدافند غیرعامل به عنوان سازو کار کاهش تهدیدات امنیتی، تاکید دارد. وی بر این باور است که در بعد ملی و ناحیه ای توسعه نامتوازن ساختار نظام سیاسی متمرکز و الگوی سیاسی اقتصادی مرکز پیرامون، ناکارآمدی سازوکارهای خلق فرصت‌های توسعه و ... سبب ایجاد ناهمگونی و در نتیجه بحران‌ها و چالش‌های امنیتی شده است.

مدیری (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین» با انجام مصاحبه با نخبگان امر بدین نتیجه می‌رسد که مولفه‌های مکان‌یابی مناسب، مقاوم سازی و استفاده از تجربیات سایر کشورها از جمله مهمترین شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین هستند. شیخ‌زاده و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی خود تحت عنوان «جنگ نرم و جایگاه پدافند غیرعامل در آمایش استان مرزی سیستان و بلوچستان» توسعه نیافتگی مناطق مرزی را در ارتباط مستقیم با عدم تعادل بین مناطق مرزی و مرکزی یک کشور می‌دانند. همچنین معتقدند با گسترش نا امنی و توسعه نیافتگی در مناطق مرزی، نتایج نامطلوب آن به طور مستقیم و بلافاصله به کل کشور منتقل می‌گردد.

زیاری و دیگران (۱۳۸۹) در مقاله خود با نام «چالش‌های ژئوپلیتیکی توسعه نامتوازن نواحی ایران در مقطع زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵»، با استفاده از تحلیل عاملی به بررسی درجه توسعه یافتگی در استان‌های ایران در یک مقطع زمانی پرداخته اند. نتایج این پژوهش هرچند نمایانگر افزایش کلی سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور است، اما به موازات آن به دلایلی چون مرکزگرایی، عدم توجه به برنامه‌های آمایش سرزمین و ... نابرابری میان استان‌های توسعه یافته تر و توسعه نیافته نیز افزایش یافته است.

حمید شایان (۱۳۸۳) «تنگناهای توسعه در استان‌های مرزی» را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که تفاوت‌های بنیادین میان استان‌های مرزی و سایر استان‌های کشور بویژه در استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، ایلام، کرمانشاه، آذربایجان غربی و هرمزگان وجود دارد و برآیند آنرا می‌توان حداقل در مهاجرفرستی اغلب آنها ملاحظه نمود.

۵- پدافند غیرعامل و همگرایی یا واگرایی اقوام

جوامع انسانی بوسیله طیفی از علائق، ترجیحات، ارزش‌ها و ایده‌ها مشخص می‌شوند و در جامعه بزرگتر و پیچیده‌تر، تفاوت‌ها بزرگتر، آشکارتر، پیچیده‌تر و اغلب عمیق‌ترند (لفت و بیچ، ۱۳۸۵: ۱۸). امروزه یکی از شاخص‌های مهم ساختار دولت‌های جهان، بافت چندقومی یا وجود اقلیت‌های قومی-مذهبی می‌باشد. این امر سبب شده است که در موارد متعددی شاهد تنش‌ها و خشونت‌های قومی در اقصی نقاط جهان باشیم. در واقع

قوم یکی از عوامل هویت‌ساز است که تحت شرایطی افراد دارای همبستگی فرهنگی، خونی و تاریخی را به سوی بسیج سیاسی علیه دولت مرکزی یا علیه اقوام دیگر سوق می‌دهد (امیدی، ۱۳۸۶: ۷۰).

زمینه‌یابی علل وقوع مناقشات قومی از رهیافت‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... قابل بررسی است. از آنجا که تحلیل تک سببی وافی به مقصود نیست و مشخصاً هر بحران قومی متأثر از زمینه‌های متعددی است، لذا از میان نقطه نظرات بسیاری که مطمح نظر قرار گرفته‌اند، چهار عامل ذیل که در خصوص قومیت‌های ایرانی کاربرد مؤثرتری دارند، به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرند:

الف- عوامل ذهنی: در میان اقوام همبستگی بالایی وجود دارد و آنها تمایل می‌یابند تا با استفاده از این همبستگی درون‌گروهی^۱ قدرت فرهنگی- اجتماعی را قبضه نمایند. این عمل با واکنش سایر اقوام مواجه می‌گردد و زمینه‌ساز برخوردهای قومی می‌شود (امیدی، ۱۳۸۶: ۸۷).

ب- کارگزاران نهضت قومی (نخبگان و سازمان): در هر نهضت سیاسی، باید کارگزارانی باشند که هدایت و سکانداری نهضت را برعهده بگیرند و به آن سازمان بدهند (همان). اما اگر این نخبگان در اثر شکاف‌های بوجود آمده در اثر توسعه نیافتگی از سازوکارهای نظام سیاسی سرخورده گردند، اقوام را برای مقابله با حکومت و طرح تقاضاهای قومی تحریک می‌کنند و باعث منازعات قومی می‌شوند (قمری، ۱۳۸۳: ۴۵).

ج- عوامل بین‌المللی: اصولاً انگیزه‌های مختلفی در پس تعامل نیروهای بین‌المللی و تنش‌های قومی نهفته است. مصنوعیت مرزبندی که به معنی عدم تطابق مرزهای جغرافیایی با مرزهای فرهنگی است، سبب‌ساز تقویت نیروهای گریز از مرکز می‌گردد. در مواقعی، قدرت‌های خارجی با دامن زدن به تنش‌های قومی از آن جهت امتیازگیری سیاسی بهره می‌گیرند. در این زمینه مواردی زیادی وجود دارد که فرمول: مناقشه قومی = نیروهای خارجی + امتیازگیری سیاسی، را تأیید می‌کند (احمدی، ۱۳۷۸: ۲۹۸).

د- عوامل عینی: عوامل عینی که اساساً ریشه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دارند، منجر به تلقی نوعی تبعیض یا نابرابری نسبی بین اقوام می‌شوند. عوامل عینی مبین این حقیقت هستند که درک و تلقی محرومیت و تبعیض قومی در ابعاد مختلف، مهمترین عوامل بروز کشمکش‌های قومی را فراهم می‌آورد.

با توجه به اینکه در حال حاضر سطح زندگی مردم در اغلب استان‌های مرزی کشور پایین‌تر از سطح زندگی متوسط مردم ایران است و اغلب اقوام در استان‌های محروم زندگی می‌کنند که خود مهمترین علت نارضایتی آنها می‌باشد، بایست از ویژگی‌های پوشش، اختفا، استتار و... پدافند غیرعامل سود جست و ضمن پاسخگویی به آثار و پیامدهای منفی ناشی از ویژگی این مناطق که میزان آسیب‌پذیری شان را در برابر تهدیدات خارجی بالا می‌برد، از همگرایی اقوام نسبت به مدیریت سیاسی به مثابه پدافند غیرعامل بهره برداری نمود. بنابراین توسعه نابرابر در فضاهای سیاسی یک سرزمین می‌تواند بستر مناسبی را برای ایجاد

1 - Intra-group Cohesion

متغیرهای اثرگذار بر امنیت ملی و تکوین نواحی بحرانی فراهم نماید (اطاعت و موسوی، ۱۳۹۰: ۷۱).

۶- چارچوب نظری

توسعه در لغت به معنی رشد تدریجی در جهت پیشرفته شدن، قدرتمندتر شدن می‌باشد (زیاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۸۲). اما توسعه بدون برنامه و تمرکزگرا سبب‌ساز ایجاد نابرابری در درون یک کشور گردیده و منجر به توسعه نامتوازن بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی مختلف جامعه می‌گردد که این مساله تشدید عدم تعادل منطقه‌ای و در نتیجه آسیب‌پذیری و تضعیف وحدت ملی را بدنبال دارد. بنابراین اگر فعالیتی بدون توجه به بافتار اجتماعی و جغرافیایی یک کشور صورت پذیرد، نه تنها محکوم به شکست خواهد بود بلکه بحران‌های مضاعفی را نیز بوجود خواهد آورد.

با در نظر آوردن این نکته که بیشتر مناطق مرزی کشور جزء مناطق کمتر توسعه یافته می‌باشند و عموماً قومیت نشین نیز هستند (تصویر شماره ۱) نظریه توسعه ناموزون و نابرابر منطقه‌ای^۱ به عنوان نظریه مرجع در این پژوهش مطرح نظر قرار گرفته است. در این نظریه تاکید بر ناکارآمدی برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها است که سبب شده است برخی از مناطق کشور توسعه بیابند و در مقابل مناطقی در شرایط توسعه نیافتگی قرار بگیرند (سلیمی فر، ۱۳۷۶: ۱۷۲). در این نظریه عنوان می‌گردد که شرایط نامناسب در مناطق توسعه نیافته که اغلب قوم‌نشین و پذیرای اقلیت‌ها هستند، سبب می‌گردد نیروهای کار و سرمایه از این نواحی به مناطق توسعه یافته منتقل گردند که این امر موجب می‌شود از یک سو توسعه‌یافتگی مناطق هدف تشدید گردد و از سوی دیگر کمبودهای موجود در مناطق توسعه نیافته، تقویت گردد. بارترا^۲ معتقد است که این فرایند متناقض منجر به دور باطلی می‌گردد که نتیجه‌ای جز قومی شدن بیش از پیش مراودات تجاری و اجتماعی نخواهد داشت که سرانجام آن، تشدید عقب ماندگی و بستر سازی برای منازعات قومی خواهد بود (مقصودی، ۱۳۷۸: ۷۲). با توجه به اینکه نابرابری و محرومیت خطری مستقیم برای کشور محسوب می‌گردند (نصیری و اعظمی، ۱۳۸۵: ۶۰) و همچنین توجه به این نکته که تامین نیازهای اقتصادی و اجتماعی با امنیت رابطه متقابل دارد، احساس عقب ماندگی از مسیر توسعه در میان گروه‌های قومی-مذهبی، بستر مناسبی را برای ایجاد و تقویت متغیرهای اثرگذار بر مولفه‌های امنیت ملی در کشور فراهم می‌نماید (حافظ‌نیا و دیگران، ۱۳۸۴: ۷).

مناطق پیرامونی یک کشور بواسطه دوری از مرکز و انزوای جغرافیایی بوسیله مناطق مرکزی که قدرت سیاسی را نیز در اختیار قرار دارند مورد اجحاف قرار گرفته و این امر موجب می‌گردد که در مولفه‌های مختلفی چون توسعه یافتگی و رفاه و وضعیت بهداشت و... از تفاوت‌های فاحشی در مقایسه با مناطق مرکزی

1 - Uneven development & Regional inequalities Theory

2 - Bartera

برخودار باشند که این تفاوت نشانگر محرومیت آنها می‌باشد. این تفاوت‌ها منجر به گسست این نواحی و ایجاد یک رابطه استثماراری به نفع مرکز می‌شود که این رابطه استثماراری زمینه را برای بروز مناقشات مختلفی فراهم می‌سازد. بنابراین تلاش در جهت بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب منابع و... ضمن اینکه تاثیر بسزایی بر جلب آرای این مناطق خواهد داشت (chanoevwidt, 2004:145)، می‌تواند تمهیدات و اقداماتی تلقی گردد که حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور را بدنبال آورد (نباتی، ۱۳۸۶: ۲۱-۱۶) که از جمله اهداف پدافند غیرعامل می‌باشد.

دوری از مرکز عموماً مسأله‌ای جغرافیایی است و در بدو امر خارج از حوزه سیاست به نظر می‌آید. اما به لحاظ اتخاذ سیاست‌های توسعه‌ای می‌تواند پیامدهای نامطلوبی را برای این مناطق به همراه داشته باشد. مهمترین این پیامدها، محرومیت شدید و حاشیه‌ای بودن این مناطق خواهد بود. دوری از مرکز جغرافیایی کشور که به معنای دوری از مراکز تصمیم‌گیری سیاسی کشور است، سبب می‌شود این مناطق به دلیل کاستی در قابلیت‌های جمعیتی و صنعتی، کمتر در جریان آثار مثبت برنامه‌های توسعه داخلی قرار گیرند. این مسأله سبب محرومیت شدید و قرار نگرفتن این مناطق در مسیر توسعه می‌گردد (عندلیب، ۱۳۸۰: ۲۰۲). به همین دلیل نیز اندیشمندان معتقدند که فرایند توسعه‌ناموزون و نابرابری‌های منطقه‌ای بویژه در ارتباط با اقلیت‌های قومی، خطر ساز و بحران آفرین است و اقتدار دولت ملی را با چالش رو به رو می‌سازد.

با در نظر گرفتن این چارچوب نظری بایست عنوان نمود که وجود چنین تفاوت‌هایی و عدم تعادل در توسعه منطقه‌ای، می‌تواند تاثیرات عمده‌ای بر روی مناطق قومیت نشین برجای گذارد و با توجه به شرایط ویژه‌ای که کشور ایران در مناطق مرزی خود دارا می‌باشد و همچنین فعالیت گسترده‌ای که در این مناطق برای تقویت تمایلات واگرایانه از سوی دشمنان انجام می‌گیرد، توانایی بالقوه برای ایجاد بحران در این مناطق موجود می‌باشد. بنابراین برای جلوگیری از مناقشات قومی، بایست نگرشی مثبت در میان آنان از مدیریت سیاسی کشور بوجود آورد. از آنجا که هر گونه محرومیت، آفند و آسیب محسوب می‌گردد و مناطق مرزنشین ایران جزء مناطق دارای قوم‌نشین و در عین حال محروم‌ترین استان‌های ایران می‌باشند، سوق دادن اقوام از طریق محرومیت‌زدایی و بالا بردن کیفیت‌زندگی و بطور کلی رفاه اجتماعی، می‌تواند به ایجاد سرمایه اجتماعی در میان آنها نسبت به مدیریت سیاسی کشور منجر شده که این امر توانایی ایفا نقشی موثر در کارکرد پیشگیرانه پدافند غیرعامل را دارا می‌باشد.

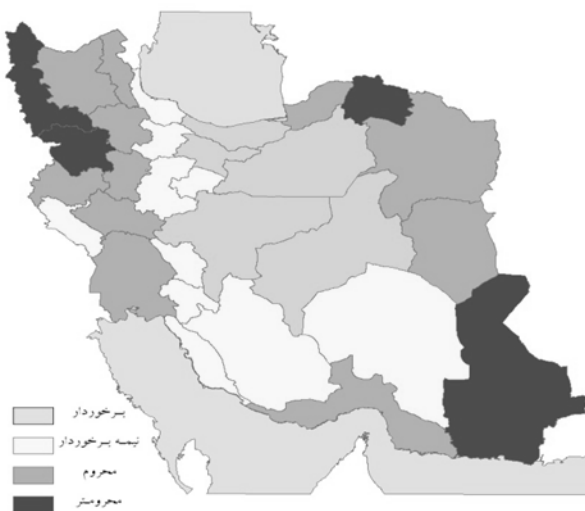
۷- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و با رویکرد شناخت مساله محور است. این پژوهش با روش فراتحلیل^۱ به بررسی تقویت همگرایی اقوام از طریق محرومیت‌زدایی و ارتقاء رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی برای دست-یابی به اهداف پیشگراانه پدافند غیرعامل، می‌پردازد. در روش فراتحلیل، تحقیقاتی که درباره یک موضوع انجام گرفته‌اند مورد استناد قرار گرفته تا برداشت‌های مجددی از آنها استخراج گردد. این روش از آماره‌های سایر تحقیقات به عنوان داده‌های اطلاعاتی خود استفاده کرده و به همین دلیل نوعی تحلیل ثانویه محسوب می‌گردد. در این تحقیق پژوهش‌های مورد استناد قرار گرفته‌اند که شاخص توسعه انسانی استان‌های کشور را محاسبه نموده‌اند که عبارتند از: ولدییگی، ۱۳۸۹؛ ودیعه و کلانتری، ۱۳۹۰؛ فرجادی، ۱۳۸۶؛ طهماسبی، ۱۳۹۱؛ دهمرده، ۱۳۸۶.

۸- تحلیل وضعیت

در میان چهار عامل ذکر شده در بخش پدافند غیرعامل و اقوام، در بررسی وضعیت استان‌های کشور، عوامل عینی عنوان شده در کنار چارچوب نظری طرح گردیده مورد نظر می‌باشد که آن را با استناد به شاخص توسعه انسانی مورد کنکاش قرار می‌دهیم:

همانطور که مطرح گردید، یکی از مهمترین کارکردهای پدافند غیرعامل که در تعاریف مختلف مورد تاکید قرار گرفته است، کارکرد پیشگیرانه آن است که این کارکرد را بایست از طریق پیش‌بینی مسائل و تهدیدات و آماده‌سازی امکانات به انجام برساند. همچنین اشاره گردید، یکی از مهمترین مسائلی که همگرایی جامعه را با خطر مواجه می‌سازد، نگرش منفی اقوام تشکیل دهنده جامعه نسبت به مدیریت سیاسی کشور می‌باشد. برای بررسی عملکرد مدیریت سیاسی کشور در رابطه با مناطق قوم‌نشین، شیوه‌های متعدد و گوناگونی وجود دارد که از جمله آنها کنکاش در اختصاص منابعی است که برای توسعه این مناطق صورت می‌پذیرد. برای جستجو در این مسیر نیز مولفه‌ها و شاخص‌های فراوانی طراحی شده‌اند که در این مبحث همانطور که ذکر گردید از شاخص توسعه انسانی بدلیل چند بُعدی بودن سود جسته‌ایم. این شاخص علاوه بر نمایان ساختن رفاه شهروندان، اثرسیاست‌های اقتصادی اعمال شده را نیز مشخص می‌سازد (ولدییگی، ۱۳۸۹: ۲۹). وضعیت استان‌های کشور در شاخص توسعه انسانی در تصویر شماره ۱ به نمایش کشیده شده است:

تصویر شماره ۱: استان‌های کشور در شاخص توسعه انسانی بین سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۵ (زینلزاده، ۱۳۹۱: ۷۸)

با اندکی تامل در تصویر، مشخص می‌گردد که چهار استان: خراسان شمالی، سیستان و بلوچستان، کردستان و آذربایجان غربی که هر چهار از مناطق مرزی کشور هستند و هر چهار نیز جزء مناطقی هستند که قوم‌نشین محسوب می‌شوند، محروم‌ترین استان‌های کشور در شاخص توسعه انسانی می‌باشند. همچنین در میان سایر استان‌هایی که دارای مرز جغرافیایی خاکی می‌باشند، تنها استان کرمانشاه است که در گروه استان‌های نیمه‌برخوردار جای گرفته است و مابقی استان‌ها مرزنشین، جزء گروه محرومین در شاخص توسعه انسانی می‌باشند. برای ارائه تفسیری روشن، میزان شاخص توسعه انسانی چهار استان نامبرده بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸، در جدول شماره ۱ گزارش گردیده است:

جدول شماره ۱: میزان شاخص توسعه انسانی استان‌های منتخب

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	میانگین	میانگین نرخ
سیستان	۰.۶۵۲	۰.۶۳۰	۰.۶۴۲	۰.۶۴۶	۰.۶۴۸	بین ۸۸ تا ۸۴	بسیار اندک
خراسان شمالی	*	۰.۷۱۶	۰.۷۱۷	۰.۷۲۰	۰.۷۲۲	۰.۷۱۹	۰.۳
آذربایجان غربی	۰.۶۹۹	۰.۷۰۶	۰.۷۰۹	۰.۷۱۳	۰.۷۱۹	۰.۷۰۹	۰.۷
کردستان	۰.۶۷۷	۰.۶۸۷	۰.۶۹۱	۰.۶۹۵	۰.۷۰۳	۰.۶۹۱	۰.۹

* در سال ۱۳۸۴، استان خراسان شمالی تاسیس نگردیده بود

با در نظر گرفتن اطلاعات جدول شماره ۱ و همچنین توجه به اینکه میانگین توسعه انسانی استان‌های

کشور در بازه زمانی ۱۳۸۸-۱۳۸۴ برابر ۰.۷۵۰ بوده است و میانگین نرخ رشد کل کشور نیز در همین دوره زمانی برابر با ۱.۳ محاسبه گردیده، مشخص می‌گردد که در یک بازه زمانی ۴ ساله، تلاش چشم‌گیری در جهت توسعه متوازن منطقه‌ای برای بهبود چهار استان مرزی و قوم‌نشین کشور که دارای شرایط نامساعدی هستند، صورت نگرفته است. گرچه میزان شاخص در این استان‌ها نیز (به جز سیستان) روند صعودی داشته است اما در مقایسه با دیگر استان‌ها کمتر بوده است و سبب شده تا تغییری در میزان محرومیت این استان ایجاد نگردد و فاصله استاندارد زندگی این مناطق با سایر نقاط کشور همچنان حفظ گردد. بنابراین ضروری می‌نماید که به این مناطق نگاهی ویژه داشت و از طریق اجرای برنامه‌های توسعه محور به کاهش اختلاف در کیفیت زندگی مردمان این استان‌ها با سایر مناطق و اعتمادسازی در میان آنان پرداخت تا از این طریق ضمن همگرا نمودن اقوام موجود در آنها، از آن به مثابه پدافند غیرعامل استفاده نمود و به اهداف مورد نظر پدافند غیرعامل نیز دست یافت.

۹- نتیجه‌گیری

برای حفظ وحدت ملی و جلوگیری از تمایلات واگرایانه در میان اقوام، بایست حداقل‌های رفاه اجتماعی موجود در کشور را برای آنها نیز ایجاد نمود. در این امر می‌توان از پدافند غیرعامل که کارکرد پیش‌بینی و پیش‌گیری را بر عهده دارد، از طریق تخصیص منابع و سرمایه‌های ملی و اجرای طرح‌های توسعه‌ای در مناطق توسعه نیافته استفاده نمود و ضمن برطرف نمودن محرومیت‌های این مناطق که هر یک آفتد و آسیبی محسوب می‌گردند، به اهداف تعریف گردیده برای پدافند غیرعامل نیز دست یافت. در این گفتار برای سنجش میزان توسعه یافتگی، از شاخص توسعه انسانی بهره گرفته شد که نشانگر سیاست‌های باز توزیعی ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی و ... از سوی مدیریت سیاسی در سطح کشور می‌باشد.

اطلاعات حاصل از شاخص توسعه انسانی درباره استان‌های کشور که در این گفتار مورد بررسی قرار گرفت، نشانگر این موضوع بود که این مناطق مرزی و قوم‌نشین کشور ایران و بویژه چهار استان سیستان و بلوچستان، کردستان، آذربایجان غربی و خراسان شمالی به ترتیب دارای بیشترین محرومیت در شاخص توسعه انسانی هستند که نشان‌دهنده وجود فقر، بیکاری، نابرابری در توزیع منابع و... (زینلزاده، ۱۳۹۱: ۶۴) در این استان‌ها می‌باشد. بنابراین بایست با استفاده از آنچه پدافند غیرعامل نامیده می‌شود، مشکلاتی را که این عدم توسعه یافتگی می‌تواند به دنبال داشته باشد پیش‌بینی نمود و با تلاش در جهت ارتقاء مولفه‌های بهداشتی، اقتصادی، اجتماعی و... در زندگی مردمان ساکن این مناطق، حرکت در جهت ایجاد نگرش مثبت نسبت به مدیریت سیاسی کشور را آغاز نمود و از آن به مثابه پدافند غیرعامل استفاده نمود. این رویداد ناخوشایند لزوم توجه بیشتر به این مناطق برای رفع محرومیت و اعتمادسازی با استفاده از پدافند غیرعامل جهت استتار این استان‌ها از دید معارضان را ضروری می‌کند. کیفیت پائین زندگی در این مناطق می‌تواند دستاویزی قرار

گیرد تا واگرایی در میان آنان از سوی دشمنان تبلیغ گردد و در صورتی که عملی جهت پنهان‌سازی و رفع این نقیصه انجام نپذیرد، تبعات زیادی متوجه مدیریت سیاسی کشور خواهد بود. در نتیجه ضروری است با بهره‌گیری از پدافند غیرعامل، توجه ویژه‌ای بدین مناطق داشت و با توزیع منابع و سرمایه‌های ملی در کل فضای سرزمینی کشور از طریق اعمال سیاست تمرکززدایی و کنار زدن چهره محرومیت از سیمای این مناطق، ضمن تامین کیفیت زندگی مردمان این استان‌ها، حفاظت از تمامیت ارضی و استقلال کشور و امنیت ملی را نیز به بار آورد.

پیشنهادات

- ۱- اجرای کامل طرح توازن منطقه‌ای که در برنامه سوم توسعه و قانون بودجه سال ۱۳۸۱ بدان اشاره شده است: در راستای تحقق اصل چهل و هشتم ۴۸ قانون اساسی، سیاست‌های کلی و جهت حصول به اهداف چشم‌انداز و به‌منظور استفاده متوازن از امکانات کشور و توزیع عادلانه و رفع تبعیض و ارتقای سطح مناطق کمتر توسعه‌یافته و تحقق پیشرفت و عدالت، دولت مکلف است در توزیع منابع عمومی و یارانه سود تسهیلات به نحوی عمل کند که فاصله شاخص برخورداری شهرستان‌های با کمتر از سطح متوسط کشور در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیربنایی و امنیتی در هر سال برنامه حداقل ده درصد به سطح یادشده نزدیک شود.
- ۲- جلوگیری از گسترش محرومیت و ایجاد فضای مناسب در ترسیم چشم‌انداز آینده با انجام اقداماتی چون نظام تامین اجتماعی جامع
- ۳- توجه ویژه به نیروهای انسانی از طریق ایجاد تجهیزات مناسب و امکان پذیر ساختن اقتصاد رقابت پذیر
- ۴- عنایت ویژه به کارکرد پدافند غیرعامل در جلوگیری از تهدیدات فرهنگی- سیاسی از جمله واگرایی اقوام از طریق محرومیت‌زدایی و اعتمادسازی.

منابع

الف) فارسی

- ۱- احمدی، حمید (۱۳۸۷)، «آسیب شناسی مطالعات قومی در ایران»، مجموعه مقالات همایش ملی تنوع فرهنگی، همبستگی ملی، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۲- احمر لوئی، محمدحسین (۱۳۸۹)، پدافند غیرعامل در جنگ‌های نوین، تهران: دانشکده فارابی.
- ۳- اصغریان، احمد (۱۳۸۳)، الزامات معمارانه در دفاع غیرعامل پایدار، دانشگاه شهید بهشتی: دانشکده معماری و شهرسازی.
- ۴- اطاعت، جواد، موسوی، سیده زهرا (۱۳۹۰)، «رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی با تاکید بر سیستان و بلوچستان»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره ۱.
- ۵- امید، علی (۱۳۸۶)، «نظریه بسیج سیاسی قومیت و راهکارهای مهار و پیشگیری مناقشات قومی (مطالعه موردی کردستان ایران)»، مجله دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه اصفهان، سال نوزدهم، شماره ۴.
- ۶- زیاری، کرامت‌الله؛ عشق آبادی، فرشید؛ فتحی، حمید (۱۳۸۹)، «چالش‌های ژئوپلیتیک توسعه نامتوازن نواحی ایران در مقطع زمانی بین ۱۳۸۵-۱۳۷۵»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره ۱.
- ۷- داودی، مهدی (۱۳۸۶)، «چالش‌های فرا روی وحدت ملی»، مجله پگاه حوزه، شماره ۲۲۳.
- ۸- دژم‌خوی، صادق (۱۳۸۰)، گرایش‌های قومی در تبریز، اداره کل ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی.
- ۹- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۵۱)، لغت نامه دهخدا، جلد چهارم، تهران: انتشارات تهران.
- ۱۰- دهمرده، نظر (۱۳۸۶)، «ارزیابی شاخص توسعه انسانی در استان سیستان و بلوچستان»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۴.
- ۱۱- رستمی، محمود (۱۳۸۷)، فرهنگ واژه‌های نظامی، تهران: ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- ۱۲- رمضان‌زاده، عبدالله (۱۳۸۰)، «توسعه و چالش‌های قومی»، فصلنامه برگ فرهنگ، شماره ۸.
- ۱۳- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ قصری، محمد؛ احمدی حاجی‌کلایی، حمید؛ حسینی، حسین (۱۳۸۴)، «قومیت و سازماندهی سیاسی فضا»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال اول، شماره ۲.

- ۱۴- زینلزاده، رضا؛ برزوین، صمد (۱۳۹۱)، «بررسی و تعیین شاخص‌های توسعه انسانی- آموزش در استان های کشور (درسال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸)»، فصلنامه علمی- پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی- سال چهارم، شماره ۲.
- ۱۵- شایان، حمید (۱۳۸۳)، «تنگناهای توسعه در استان‌های مرزی کشور»، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۷.
- ۱۶- شیخزاده، رجبعلی، محمدی، مهدی، دهباشی، مهدیه، حسینی، سیدرفیع (۱۳۹۱)، «جنگ نرم و جایگاه پدافند غیرعامل در آمایش استان مرزی سیستان و بلوچستان»، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار.
- ۱۷- صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۵)، مدیریت منازعات قومی در ایران، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۱۸- طهماسبی، جواد (۱۳۹۱)، «شاخص توسعه انسانی و مقام ایران در جایگاه جهانی»، مرکز تحقیقات استراتژیک، گزارش راهبردی ۱۵۹.
- ۱۹- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰)، نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد.
- ۲۰- کامران، حسن، پریزادی، طاهر، حسینی امینی، حسن (۱۳۹۰)، «ساماندهی فضایی نواحی مرزی همجوار با مرز ایران و پاکستان با رویکرد پدافند غیرعامل»، مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال دوم، شماره ۵.
- ۲۱- کامران، حسن، حسینی امینی، حسن، جعفری، فرهاد، (۱۳۹۲)، «شکل‌گیری شهر قدرت و شهر بازدارنده با بهره‌گیری از مبانی پدافند غیرعامل»، فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال یازدهم، شماره ۳۶.
- ۲۲- کریم‌کشته، محمدحسین، زمانیان، غلامرضا (۱۳۸۳)، «بررسی شاخص های توسعه انسانی در استان سیستان و بلوچستان»، مجله جغرافیا و توسعه.
- ۲۳- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، پیامدهای مدرنیته، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز،
- ۲۴- فرجادی، غلامعلی (۱۳۸۶)، «تحلیلی بر شاخص توسعه انسانی ایران و سایر کشورها»، روزنامه دنیای اقتصاد انتشار در چهارشنبه ۲۸ آذر، شماره ۱۴۱۴
- ۲۵- قمری، داریوش (۱۳۸۳)، همبستگی ملی در ایران، تهران: انتشارات تمدن ایرانی،

- ۲۶- لفت‌ویچ، آدریان (۱۳۸۵)، دولت‌های توسعه‌گرا پیرامون اهمیت سیاست در توسعه، ترجمه جواد افشارکهن، مشهد: مرن‌دیز، نی‌نگار.
- ۲۷- مدیری، مهدی (۱۳۹۲)، «شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۱.
- ۲۸- موحدی‌نیا، جعفر (۱۳۸۵)، مفاهیم نظری و عملی دفاع غیرعامل، تهران: مرکز برنامه‌ریزی و تالیف کتب درسی.
- ۲۹- نباتی، عزت‌الله (۱۳۸۶)، پدافند غیرعامل، تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید صیاد شیرازی.
- ۳۰- نصیری، معصومه؛ اعظمی، هادی (۱۳۸۵)، نابرابری‌های شهری تهدیدی برای امنیت شهری تهران، رویکردی در جغرافیای سیاسی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره ۱.
- ۳۱- نوبخت، حسن (۱۳۹۰)، پدافند غیرعامل در جنگ‌های نوین، تهران: انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی.
- ۳۲- نیازی‌تبار، حسن (۱۳۸۷)، پدافند غیرعامل تسلیحات کشتار جمعی، تهران: دانشگاه عالی دفاع.
- ۳۳- ودیعه، ساسان، لیلا کلانتری دهقی (۱۳۹۰)، «شاخص توسعه انسانی در برنامه چهارم توسعه»، هفته‌نامه خبری-تحلیلی برنامه، سال دهم شماره ۴۴۷.
- ۳۴- ولدبیگی، حسن (۱۳۸۹)، «جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای منتخب از منظر شاخصهای توسعه انسانی، آزادی اقتصادی و فضای کسب و کار»، مجله بررسی‌های بازرگانی، شماره ۴۳.
- ۳۵- ویسی، هادی (۱۳۹۲)، «توسعه نامتوازن ناحیه‌ای و چالش‌های امنیتی بلوچستان ایران با تأکید بر پدافند غیرعامل به عنوان کلید حل مساله»، ششمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران پدافند غیرعامل، دانشگاه فردوسی مشهد.

(ب) خارجی

- 1- Burgess, Michael (2005), **Ethical Analysis of Representation in the Governance of Biotechnology**, Crossing Over: Genomics in the Public Arena. Canada: University of Calgary Press, 2005.
- 2- Chanoewit, Worawan (2004), "Labour Market Issues in Thailand at the Global Development Network", **Conference on the session entitled** "The Labour Market Issues in Asia, New Delhi, India.
- 3- Dommen, Edouard (2003), "The Ethical Foundations of Responsible Investment". Journal of Business Ethics No 48.

- 4- Esman, Milton (2004), An Introduction to Ethnic Conflict. University of Bradford.
- 5- **Human Development Report** (2010) Published for the United Nations Development Programme (UNDP).
- 6- Moller, Bjorn (2007), "Security Sector Reform and the Fight against Terrorism", **Danish Institute for International Studies**, No 12. Copenhagen, Denmark.